

ВПЛИВ СТАТЕВОРОЛЬВИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена дослідженню впливу статеворольових стереотипів на формування жіночності в юнацькому віці. Дано визначення поняттям «гендерна ідентичність», «статеворольові стереотипи», «жіночність».

З'ясовано, що юнацький вік є досить складним періодом становлення особистості і перебудова особистості у період юності, відбувається під впливом змін соціальної ситуації розвитку. Зазначено, що проблема жіночності та її поведінкового вираження по суті міждисциплінарна; сучасне розуміння жіночності різноманітне, багатоаспектне, не має чітко окреслених меж.

Ключові слова: жіночність, гендерна ідентичність, статеворольові стереотипи, юнацький вік.

Постановка проблеми. За останні 20-30 років відбувається стрімка трансформація гендерних стереотипів, зокрема, у напрямку розширення «жіночого простору» в сучасному українському соціумі, що зумовлює невпинне зростання уваги науковців до вивчення питань статусу жінки в світі, прав та відмінностей жіночої поведінки від чоловічої.

Психологія статі як окрема галузь психологічної науки є відносно новим напрямом досліджень, провідним завданням якого є вивчення психологічної статі як специфічного особистісного утворення, та особливостей її впливу на розвиток індивіда в онтогенезі, а також вікової динаміки становлення статевої ідентичності.

Процес сучасного соціального розвитку особистості пересічного українця обумовлюється ситуацією докорінних соціальних змін: трансформацією суспільних цінностей, формуванням нових демократичних ідеалів, підвищенням рівня соціальних вимог до особистості як суб'єкта соціальної взаємодії. Перед будь-якою людиною – не залежно від її статі – постають приблизно рівні можливості, однак нерідко виникають соціальні ситуації, у яких яскраво проявляються домінування гендерних стереотипів, забобонів, дискримінації, феномену «скляної стелі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в суспільстві посилився інтерес до проблеми взаємин статей у зв'язку з соціальним прогресом і демократизацією відносин статей. Стирання кордонів між «чоловічими» і «жіночими» професіями, спільне навчання і робота змінюють і нормативні уявлення про чоловічих і жіночих статевоїх ролях, нівелюють багато, що здавалися раніше «природними», відмінності.

Однак, як зазначають дослідники, досі існують застарілі гендерні стереотипи, що заважають гармонійному розвитку особистості в цілому. Це пояснюється недостатньою обґрунтованістю й роз'ясненням поняття гендерного

підходу як нової методології наукових досліджень у галузі психології та педагогіки у сучасній школі. Проблема гендеру досліджувалася багатьма вченими, а саме: С. Бем, Т. Бендас, Ш. Берн, М. Бутовська, О. Вейнінгер, І. Головашенко, П. Горностай, А. Грецова, В. Каган, І. Кльоцина, Н. Кочан, В. Кузакова, Л. Куликов, Н. Лавриненко, Л. Малес, Т. Мельник, Г. Назаренко, Н. Серебрякова, М. Скорик, О. Фоменко. Гендерні особливості особистості характеризували С. де Бовуар, М. Мід, А. Палій, А. Річ, Г. Рубін, М. Ткалич.

Дослідження вказують на великий внесок дитячої літератури, телебачення й розмовної мови в стереотипне сприйняття чоловіків і жінок. Певну роль у розвитку статево-типових навичок і якостей мають і дитячі іграшки, які формують гендерні переваги у самому ранньому дитинстві. М. Крайг вважає, що навіть дійсно існуючі розходження між чоловіками й жінками виявляються досить незначними й піддаються зміні в ході навчання, при зміні життєвого укладу й соціальних очікувань [4].

Найбільш важливим інститутом, що впливає на статеворольову ідентичність в юнацькому віці та формування стереотипів жіночності і протилежній їй якості мужності є сім'я, відносини, які складаються у дитини з батьками (Л. А. Венгер, А. В. Запорожец, О. М. Леонтьєв, Н. Н. Подд'яков, А. В. Петровський та ін.).

Мета статті – розкрити вплив статеворольових стереотипів на формування жіночності в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Останнім часом корінні зміни уявлень про «жіночі» та «чоловічі» якості, що відбуваються досить швидко, викликають у багатьох людей адаптивну напругу, що супроводжується психологічним дискомфортом. Чоловіки і жінки звинувачують один одного у втраті рис, які традиційно характеризували кожен статі, між ними виникають розбіжності щодо того, які якості повинні характеризувати чоловіків і жінок на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Проблема жіночності та її поведінкового вираження по суті міждисциплінарна; сучасне розуміння жіночності різноманітне, багатоаспектне, не має чітко окреслених меж: від патріархально-традиційного розуміння, пов'язаного із залежністю, слабкістю, смиренням, до активно-агресивного, що включає установки на ініціативність, домінування, силу.

У дослідженнях багатьох вчених представлені канони традиційної, істинної жіночності, визначені ознаки, риси, властивості справжньої жіночності з погляду традиційності підходу до її визначення. Основними характеристиками істинної, традиційної жіночності є наступні: привабливість, акуратність, охайність, м'якість, доброта, поступливість, ніжність, скромність, терплячість, покірність, слухняність, ввічливість, довірливість, соціальна пасивність; вміння: гладити, прати, готувати, доглядати за собою, виховувати дітей; в плані соціального статусу - бути «берегинею домашнього вогнища» і тощо.

До показників сучасної жіночності відносять такі: твердість, рішучість, стійкість, цілеспрямованість, самостійність, незалежність, рівність у відносинах

з протилежною статтю, соціальна активність, вміння відстоювати власну думку, освіченість, «впровадження» в усі сфери діяльності. При аналізі даних показників видно їхню суперечливість, іноді протилежність. Поняття жіночність і жінка аж ніяк не ідентичні.

Жіночність не може бути детермінована тільки біологічною статтю, в її вираженні значимі психологічні, соціально-психологічні та соціальні позиції жінки (і чоловіки), це продукт історичних, культурних і суспільних інститутів. Дослідники відзначають їх суперечливий характер, пов'язаний зі збереженням «вираженого традиціоналізму і патріархату при розвитку системних модернізаційних процесів».

Юнацький вік є досить складним періодом становлення особистості. Актуальним є пошук сенсу життя, свого місця у цьому світі. Виникає потреба у інтелектуальному та соціальному розвитку. Виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізація життєвих планів). Одним із ключових моментів даного періоду є формування самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність. Нових якостей набуває юнацька дружба, а дружба з особою протилежної статі переростає в закоханість [6].

Перебудова особистості у період юності, відбувається під впливом змін соціальної ситуації розвитку. Це може бути вступ до вищого навчального закладу, початок трудової діяльності тощо. В цьому віці людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватись у професійній діяльності [2].

Становлення ідентичності в тому числі і статевої на даному етапі тісно пов'язане з рефлексією, детермінованою передусім когнітивними новоутвореннями, зміною соціальних стосунків, потребою подолання внутрішніх конфліктів. З її допомогою відбувається реалізація потреби в самоусвідомленні, зумовленої суперечностями між уявленнями про себе, що існують в ранній юності, прагненнями самоствердження, незалежності, пошуку реалістичного погляду на світ і себе [1].

Так, В. І. Слободчиков і Є. І. Ісаєв [8], визначали, що розвиток психічних якостей, способів поведінки не має твердих біологічних приписань. Усвідомлення власної статевої приналежності й становлення гендерної ідентичності людини - один з напрямків її соціалізації. Процес гендерної соціалізації визначається й спрямовується за допомогою різних соціальних і культурних засобів. Для цього в кожному суспільстві існують певні гендерні ролі [7].

Гендерна роль, як освоювана особистістю зовнішня даність, повинна бути органічно вбудована, прийнята в суб'єктивне, у структуру особистості. Головною суб'єктивною характеристикою соціального статусу з позицій

гендерного підходу є соціальні очікування самого себе й інших, пов'язані з гендерними стереотипами стандартизованими уявленнями про моделі поведінки й риси характеру, що відповідають поняттям "чоловіче" і "жіноче". Гендерні стереотипи задають траєкторії життєвого шляху й стандарти способу життя [2].

Гендерна соціалізація людини починається з моменту її народження під впливом людей і середовища, що оточують її. Батьки (родина), один з основних факторів, що соціалізують, виховують різностатевих дітей відповідно до нормативних уявлень про маскуліність й фемінність. Виховання якостей особистості відбувається завдяки засвоєнню традиційних зразків статевої ідентифікації, налагодженому механізму соціалізації як у родині, так і в школі. У результаті, надалі, з'являється страх придбати (для чоловіків) і втратити (для жінок) жіночність [10].

У родині статевої ідентифікації зразки жорстко фіксуються стереотипами чоловічої й жіночої поведінки й нормативним є те, що реальна поведінка особистості повинна відповідати стереотипу. Звідси можна зробити висновок про те, що, особистість яка не впоралася із цим завданням, може очікувати надалі проблеми, пов'язані із психологічною дезадаптацією. Однак у теперішній час соціологічні й психологічні дослідження свідчать про те, що однозначний уклін на маскуліність або фемінність (нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок) у моделях поведінки обмежує емоційний і інтелектуальний розвиток чоловіків і жінок. Обидві статі рівною мірою здатні бути й честолюбними, і відданими, і самостійними, і ніжними, і рішучими, і чуйними. Це сполучення людських якостей і утворить те що в сучасній психологічній літературі називають андрогінною особистістю [9].

Андрогінія - сполучення в індивіді маскулічних і фемінних якостей. Андрогіна особистість вибирає в себе все краще з обох гендерних ролей. Концепція андрогінії запропонована на початку 70-х минулого століття С. Бем. Андрогінна особистість має багатий набір статевої ідентифікації й гнучко використовує її залежно від соціальних ситуацій, що динамічно змінюються. Андрогінія припускає, що особистість як у ході виховання, так і потім у подальшому житті має більший репертуар поведінки, не випробовує напруги й кризи в ситуаціях, де варто прийняти на себе роль іншої статі. Особливо важливим у формуванні гендерної ідентичності підлітків є вплив однолітків [11].

Традиційні гендерні ролі стримують розвиток особистості і реалізацію наявного потенціалу. Ця ідея стала поштовхом до розробки Сандрою Бем концепції андрогінії, за якою людина, незалежно від своєї біологічної статі, може бути наділена як рисами маскуліності, так і фемінності, поєднуючи в собі як традиційно жіночі, так і традиційно чоловічі якості. Це дає змогу виділити маскуліну, фемінну, андрогінну моделі гендерних ролей (С. Бем, Дж. Плек). Статево-ролева поведінка молоді поєднує в собі елементи жіночності і мужності. Будь-який індивід має ці елементи [11].

Гендерні ролі - це прояв диференціації діяльності, статусів, прав та обов'язків індивідів залежно від статі. Це різновид соціальних ролей; смороду нормативні, відображають певні очікування суспільства й проявляються в поведінці. На рівні культури смороду існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскулінності й фемінності [3; 5].

Маскулінна гендерна роль приписує чоловікам бути доміантними, агресивними, орієнтованими на кар'єру, більш успішними в технічних науках. Від чоловіків також очікують, що смороду тамуватимуть свої емоції й почуття. Жінки, навпаки, мають бути слабкими, залежними, м'якими, успішнішими в гуманітарних науках, а також більш емоційними. Вважається, що жінки прагнуть до створення сім'ї та обмежуватися домогосподарством і піклуванням про батьківщину [10].

Жіночі гендерні ролі були пов'язані головним чином з родиною, тому співвідношення гендерних ролей в історії суспільства розглядалося головним чином з погляду шлюбно-сімейних відносин [4]. Розроблена Е. Г. Ейдемільером концепція соціологізованого сімейного спадкування як передачі родового сімейного сценарію показує, що саме з родини починається засвоєння гендерних ролей. Сімейні відносини розвиваються в контексті конкретних соціокультурних умов а взаємовідносини гендерів, як указує Ш. Берн прямо залежать від соціальних норм і соціального контексту. Це означає, що в суспільстві є усвідомлення про те, що і жінкам властиві певні набори конкретних якостей і моделей поведіння, і переважна більшість людей дотримується цієї точки зору.

Однак, оскільки індивідові будь-якої статі властиве наявність гормонів обох статей, ці розходження не є чимось зовсім протилежним. Незважаючи на те, що результати досліджень не підтверджують існування сильних статевих розходжень в емпатії й емоційності, загальноприйняті стереотипи відповідають протилежній точці зору. Довгий час учені вважали, що чоловік психологічно більше здоровий, якщо він відповідає традиційним уявленням про мужність. Тепер все більшого поширення одержує точка зору, що чоловіча гендерна роль може бути джерелом тривоги й напруги через те, що деякі її аспекти дисфункціональні й суперечливі [6; 8].

Дослідженнями доведено, що сам факт вираження емоції людиною й спосіб, якою вона це робить, сильно залежить від стереотипних уявлення, які пропонують гендерам відповідну поведінку. Статеворольові стереотипи можуть впливати на поведінку щодо своєї й протилежної статі. Статева сегрегація в питаннях розподілу соціальних ролей і вибору друзів сприяє тому, що представник іншої статі сприймається як щось протилежне. Підкреслення гендерних розходжень вносить вклад у формування упередженого відношення до свого гендеру й упередженого до іншого й провокує виникнення конфліктів.

Поняття «статеворольові стереотипи» дає нам змогу визначити цінності, мотиви, типи поведінки, які вважають прийнятливими для представників однієї статі. Статеворольові стереотипи суспільства визначають стиль поведінки

чоловіків (хлопчиків) і жінок (дівчаток) і відображають зразки, орієнтуючись на які, люди реагують на представників кожної статі. Формування індивідуальних статоворольових стереотипів відбувається у процесі соціалізації дитини через засвоєння суспільного досвіду. Основну роль у ній відіграють статоворольові уявлення. Вони безпосередньо впливають на формування статевих ролей і статевої ідентичності, виступаючи когнітивною структурною частиною цих елементів психологічної статі. На основі статоворольових уявлень (стереотипів), засвоєння статевих ролей (ідентичностей) формується статева самосвідомість індивіда - усвідомлення себе чоловіком чи жінкою і необхідності виконання відповідних соціальних ролей. Переважно чоловічий стиль поведінки і спілкування характеризує як більш активний, змагальний, предметно-інструментальний, а жіночий - як експресивний, залежний, пасивний, емпатійний.

Так, С. Маккобі і К. Джеклін звертали увагу на те, що висока фемінність у жінок часто пов'язана зі заниженою самоповагою і підвищеною тривожністю. Пізніше довели, що високомаскулінні чоловіки і високофемінні жінки мають більше труднощів у тих видах діяльності, які не відповідають традиційним статоворольовим стереотипам, тоді як андрогінні особистості з високими потенціями маскулінності і фемінності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються дистресам.

У нашій країні, як відзначають дослідники, з одного боку, статеві ролі дещо зрушені в бік фемінізації чоловіків, з іншого - відбувається деяке стирання відмінностей між статями, обумовлене одним видом одягу, рівними можливостями у професійній освіті та інші.

Теорія гендерних схем, розроблена С. Бем, містить деякі риси теорії когнітивного розвитку. З позицій цієї теорії, засвоєння й прийняття установок, пов'язаних з виконанням певної гендерної ролі, здійснюється в процесі первинної соціалізації. Передбачається, що статева диференціація і типізація є результатом гендерно-схематизованої переробки інформації, пов'язаної з поняттями «чоловіче» і «жіноче». Орієнтуючись на дорослих, дитина навчається вибирати з усіх можливих визначень "Я" тільки ті, які застосовні до його статі. Сприймаючи нову інформацію (включаючи і нове знання про себе), дитина кодує і організовує її відповідно до заданих ззовні гендерних схем, тобто домінуючих культурних уявлень про мужність і жіночність та ролей чоловіка і жінки в суспільстві. Таким чином, і самооцінка дитини, і її поведінка в істотній мірі визначаються змістовним компонентом гендерної схеми [11].

Результати одного з найбільш авторитетних досліджень в цій області були опубліковані в 2001 році. Вчені Пол Коста, Роберт Маккрей і Антоніо Террачано запропонували понад 23 тисячам чоловіків і жінок 26 різних культур, заповнити особистісні анкети. Незалежно від культурної приналежності (в дослідженні брали участь в тому числі представники Гонконгу, США, Індії та Росії), жінки в цілому приписували собі такі якості, як душевність,

дружелюбність, тривожність і сором'язливість. Чоловіки ж були схильні характеризувати себе як наполегливих і відкритих нових ідей.

Висновки. Відмінності між жінками і чоловіками, можливо, пояснювати тим, що вони описують себе відповідно до очікувань суспільства від їх гендерних ролей, тобто підвержені впливу статевих стереотипів, що панують у суспільстві. В цілому можна зазначити, статеві стереотипи – це стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру, відповідні поняттям «чоловіче» і «жіноче». Статеві стереотипи доцільно розглядати з двох позицій: у чоловічій та жіночій самосвідомості, з одного боку, і в колективній суспільній свідомості - з іншого. Ряд досліджень статевих стереотипів дозволяє зробити два важливі висновки. Перший з них полягає в тому, що статеві стереотипи сильніше расових. Другий - що статеві стереотипи досить сильні, і члени групи, щодо яких ці стереотипи діють, приймають ці стереотипи.

Література

1. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. — 608 с.
2. Горностай П. П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації / П. П. Горностай // Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). - К. : ПЦ «Фоліант» 2003. - С. 5 - 21.
3. Городнова Н. М. Гендерні особливості батьківсько-дитячих стосунків / Н. М. Городнова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. - К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005 - № 3 – С. 5 - 9
4. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. - СПб. : Питер, 2002. – С. 147.
5. Клецина И. С. Гендерная социализация: учебн. пособие / И. С. Клецина. - СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. - 92 с.
6. Кон И. С. Психология ранней юности: книга для учителя / И. С. Кон. - М. : Просвещение, 1989. - 255 с.
7. Мінігалієва М. Р. Гендерні проблеми дорослості: цінності, способи розуміння себе і світу, моделі спілкування / М. Р. Мінігалієва // Психологія зрілості і старіння. - К. : Просвіта, 2001. – С. 142.
8. Слободчиков В. И. Психология человека : Введение в психологию субъективности : учебное пособие / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Изд-во ПТСТГУ, - 2013. – 360 с.
9. Сьмьордова К. В. Вплив агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності підлітків / К. В. Сьмьордова // Соціально-педагогічні аспекти збереження та зміцнення здоров'я дітей та молоді в Україні: матеріали всеукраїнської студ. наук. практ. конф. (12-13 квітня 2007 року) - Мелітополь, 2007. С. 70 - 76.

10. Темкина А. А. Женский путь в политику: гендерная перспектива / А. А. Темкина // Гендерное измерение социальной и политической активности в переходный период: труды Центра независимых социальных исследований / Под ред. Е.А. Здравомысловой, А.А. Темкиной. - СПб. : Питер, 1996. - Вып. 4. - С. 19–32.

11. Bem S. Sex role adaptability – one consequence of psychological androgyny / S. Bem // J. of Pers. and Soc. Psychol. 1975. №31. – P. 634–643.

Трансліге́рація

1. Vejninger O. Pol i karakter / O. Vejninger. — Rostov-na-Donu : Feniks, 1998. — 608 s.

2. Gornostaj P. P. Gendernij rozvitok ta genderna identichnist' osobistosti, osoblivosti cholovichoї ta zhinochoї socializacii / P. P. Gornostaj // Genderni studii: osvıtni perspektivi (navch.-metod. material). - K. : PC «Foliant» 2003. - S. 5 - 21.

3. Gorodnova N. M. Genderni osoblivosti bat'kivs'ko-dityachih stosunkiv / N. M. Gorodnova // Pedagogichna osvıta: teoriya i praktika. Psihologiya. Pedagogika. Zbirnik naukovih prac'. - K. : KMPU imeni B.D. Grinchenka, 2005 - № 3 – S. 5 - 9

4. Il'in E. P. Differencial'naya psihofiziologiya muzhchiny i zhenshchiny / E. P. Il'in. - SPb. : Piter, 2002. – S. 147.

5. Klecina I. S. Gendernaya socializaciya: uchebn. posobie / I. S. Klecina. SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 1998. 92 s.

6. Kon I. S. Psihologiya rannej yunosti: kniga dlya uchıtelya / I. S. Kon. M. : Prosveshchenie, 1989. 255 s.

7. Minigalieva M. R. Genderni problemi doroslosti: cinnosti, sposobi rozuminnya sebe i svıtu, modeli spil'kuvannya / M. R. Minigalieva // Psihologiya zrilosti i starinnya. K. : Prosvita, 2001. – S. 142.

8. Slobodchikov V. I. Psihologiya cheloveka : Vvedenie v psihologiyu sub"ektivnosti : uchebnoe posobie / V. I. Slobodchikov, E. I. Isaev. – M. : Izd-vo PTSGU, 2013. – 360 s.

9. Sm'ordova K. V. Vpliv agentiv gendernoї socializacii na formuvannya gendernoї identichnosti pidlitkiv / K. V. Sm'ordova // Social'no-pedagogichni aspekti zberezheniya ta zmıcnennya zdorov'ya ditej ta molodi v Ukraїni: materialı vseukraїns'koї stud. nauk. prakt. konf. (12-13 kvitnya 2007 roku) - Melitopol', 2007. S. 70 - 76.

10. Темкина А. А. ЗHенский путь в политику: гендерная перспектива / А. А. Темкина // Гендерное измерение социальной и политической активности в переходный период: труды Центра независимых социальных исследований / Под ред. Е.А. Здравомысловой, А.А. Темкиной. - СПб. : Питер, 1996. Вып. 4. С. 19–32.

11. Bem S. Sex role adaptability – one consequence of psychological androgyny / S. Bem // J. of Pers. and Soc. Psychol. 1975. №31. – P. 634–643.

Задорожня О. Н., Сотникова Е. К.

Влияние полоролевых стереотипов на формирование женственности в юношеском возрасте

Статья посвящена исследованию влияния полоролевых стереотипов на формирование женственности в юношеском возрасте. Дано определение понятиям «гендерная идентичность», «полоролевые стереотипы», «женственность». Выяснено, что юношеский возраст является достаточно сложным периодом становления личности и перестройка личности в период юности, происходит под влиянием изменений социальной ситуации развития. Отмечено, что проблема женственности и ее поведенческого выражения по сути междисциплинарная; современное понимание женственности разнородно, многоаспектное, не имеет четко очерченных границ.

Ключевые слова: женственность, гендерная идентичность, полоролевые стереотипы, юношеский возраст.

Zadorozhna O. M., Sotnikova K. K.

Influence of sex-role stereotypes on the formation of femininity in adolescence

The article is devoted to the research of the influence of sex-role stereotypes on the formation of femininity in adolescence. Definitions of such notions as "gender identity", "sex-role stereotypes", "femininity" are given.

It is specified that the youth age is a rather complicated period of personality formation, and that the personality reorganization in the period of youth is caused by the influence of changes in the social situation of the development. It is denoted that the problem of femininity and its behavioral expression is essentially interdisciplinary; the modern understanding of femininity is heterogeneous, multifaceted, and doesn't have neatly-defined border lines.

Key words: femininity, gender identity, sex stereotypes, youth age.

Задорожна Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Сотнікова Катерина Костянтинівна – студентка 4 курсу відділення «Психологія» (спеціалізація «Практична психологія») Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).